

Journal of Social Sciences of Mus Alparslan University

anemonDerginin ana sayfası: <http://dergipark.gov.tr/anemon>**Araştırma Makalesi • Research Article****Kur'ân'da Tevhid Akidesinin Sembolü Olarak Hz. İbrahim (as)**

Burhan Atsız*

Öz: Tevhid akidesi Kur'ân'ın ana karakteridir. Kur'ân'ın tamamı göz önünde bulundurulduğunda Tevhid akidesinden asla taviz verilmediği açıkça görülmektedir. Onun zıddı olan şirk inancı ve düşüncesi pek çok ayette ele alınmaktadır. Bir taraftan şirkin basitliği, bayağılığı ve Allah katında ne kadar büyük bir suç olduğu konuları eleştirilirken, diğer taraftan da bu inanç sisteminin peşinden gidenlerin işledikleri suçun büyüklüğü ve ahirette karşılaşacakları ceza söz konusu edilerek şirk inancı içinde olanlar uyarılmaktadır. Kur'ân'da Hz. İbrahim'in tevhid akidesini insanlara benimsetme noktasında örnek gösterilmesi, oldukça etkili ve büyük önem taşımaktadır. Kur'ân'da tevhid akidesine gönülden inanmış insanlar arasında son derece üstün bir konumda gösterilen Hz. İbrahim (as), aynı zamanda Arap müşrikler ile Kur'ân'ın indirildiği dönemde civarda yaşayan ve Kur'ân tarafından Ehl-i Kitap olarak tanımlanan kadim vahiy takipçileri için de başlı başına bir örnek şahsiyet olarak takdim edilmiştir. Arap müşrikler açısından Hz. İbrahim'in örneklik teşkil etmesi, onların İbrahim'in inancı olan Hanifliği sürdürdükleri ve ona bağlı olduklarını ileri sürmeleriyle ilişkilidir. Onların sürdürdüklerini sandıkları inanç, aslında *ata kültürüne* bağlılıklarından başka bir anlam ifade etmemekteydi. Oysa Kur'ân, müşriklerin ataları olan İbrahim'i ve onun tevhid inancını gerçek anlamda tanımaları gerektiğini ortaya koyarak, onların içine düştükleri yanılgıyı belirtmek için kıyaslama yoluna gitmiştir. Ehl-i kitap nezdinde önem kazanan yönü de Hz. İbrahim'in, onların zihinlerinde kurguladıkları gibi kendi muharref dinlerine göre ve yanlış saplantılarıyla ve tahayyül ettikleri şekliyle bundan tamamen farklı biri olduğudur.

Prophet Abraham (pbuh) the Symbol of the Tawhid Creed in the Quran**Anahtar Kelimeler:** Tefsir, Tevhid, Şirk, İbrahim, Hanîf, Müşrik, Ehl-i Kitap.

Abstract: The belief of monotheism is the main character of the Quran. When the entire Quran is considered, it is clearly seen that the belief of monotheism is never compromised. Its opposite, the belief and thought of polytheism, is addressed in many verses. On the one hand, the simplicity, vulgarity of polytheism and how great a crime it is in the sight of Allah are criticized, while on the other hand, the magnitude of the crime committed by those who follow this belief system and the punishment they will face in the hereafter are mentioned and those who have polytheistic thoughts and beliefs are warned. Thus, in the Quran, both monotheism and polytheism are compared from many different aspects by those who believe in them and practice them, and it is revealed how great an evil polytheism is. The fact that Hz. Ibrahim is shown as an example in the Quran in terms of making people adopt the belief of monotheism is quite effective and of great importance. Prophet Abraham (pbuh), who is shown in the Quran in a highly superior position among people who wholeheartedly believe in the creed of monotheism, is also presented as an exemplary figure in his own right for the Arab polytheists and the ancient followers of revelation who were living around the time the Quran was revealed and who are defined by the Quran as the People of the Book. The fact that Prophet Abraham (pbuh) constitutes an exemplary figure for the Arab polytheists is related to the fact that they maintained the Hanif belief of Abraham and claimed to be devoted to it. The belief that they thought they maintained actually meant nothing more than their attachment to the cult of their ancestors. However, the Quran, by revealing that the polytheists needed to truly know their ancestor Abraham and his belief in monotheism, resorted

* Dr. Öğr. Üyesi, Muş Alparslan Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri

ORCID: 0000-0001-9178-7440 b.atsiz@alparslan.edu.tr

Cite as/ Atıf: Atsız, B. (2025). Kur'ân'da tevhid akidesinin sembolü olarak Hz. İbrahim (as). *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 13(1), 37-55. <http://dx.doi.org/10.18506/anemon.1426890>**Received/Geliş:** 28 Jan/Ocak 2024**Accepted/Kabul:** 29 Nov/Kasım 2024**Published/Yayın:** 30 Apr/Nisan 2025

e-ISSN: 2149-4622. © 2013-2025 Muş Alparslan Üniversitesi. TÜBİTAK ULAKBİM DergiPark ev sahipliğinde. Her hakkı saklıdır.

to comparison in order to indicate the error they had fallen into. The aspect that gained importance in the eyes of the People of the Book is that Prophet Abraham (pbuh) Abraham was someone completely different from the way they imagined him, according to their distorted religion and their wrong obsessions, as they imagined him.

Keywords: Tafsir, Tawhid, Shirk, Abraham, Hanif, Polytheist, People of the Book.

Giriş

İnanç, insanın bütün hayatını kuşatan, yaşam tarzını belirleyen, fikir ve eylemlerine doğrudan etkisi olan bir olgudur. Kur'an dahil olmak üzere bütün ilâhî kaynaklı dinlerin ana gayesi öncelikle insanların o dinin sahibine ve onunla ilgili vasıflara inanmasını sağlamaktır. Zira dinin diğer bütün emir-yasak, ilke ve öğretileri ancak o zaman köklü bir anlam kazanır. Kişi inancın kendisine verdiği motivasyonla dinin icaplarını yerine getirmede son derece istekli olur. Bu bakımdan, hiçbir yazılı veya sözlü norm, inanç kadar insanın düşünce ve eylemleri üzerinde kalıcı bir etkiye sahip değildir. Dinlerin insan düşünce ve eylemleri üzerindeki etkileri o kadar yoğundur ki, toplumsal oluşum ve örgütlenme biçiminden, siyaset, ekonomi, sanat ve diğer pek çok alanda etkin rol oynamaktadır.

Kur'an incelendiğinde, ısrarla üzerinde durduğu ve gönderiliş amacını da ifade eden bir idealinin olduğunu belirtir. Bu ideal, insanları karanlıklardan aydınlığa çıkarmaktır. (Bakara 2/257) O bu ulvi amacını peygamberler vasıtasıyla gerçekleştirmeye çalışmıştır.

Son dinin peygamberi olan Muhammed'in (as), kırklı yaşlarında Allah'ın kendisine bir sorumluluk olarak yüklediği bu ideali gerçekleştirme faaliyeti, şüphesiz ölümüyle bitmeyecekti ama yine de bu ideali gerçekleştirmek için önemli olan köşe taşlarını döşemesi gerekiyordu. Bu da tarihten edindiğimiz bilgilere göre yaklaşık 23 yıl sürmüştür. Bu süre zarfında, muhatapları olan putperest Arap toplumunun, onlarca yıl boyunca süren ve hayatlarını her yönüyle şekillendiren hayat algısının değiştirilmesi, onun yerine köklü bir kimlik inşasıyla mümkün olabilirdi. Atılacak her adımın, izlenecek her metodun bu idealin gerçekleştirilmesi çerçevesinde çok verimli olması gerekiyordu. Tarihe genel perspektiften bakıldığında bu idealin ana hatlarıyla başarıldığını rahatlıkla görülür. Peki Kur'an bunu bu kadar kısa sürede nasıl başarmıştır? Bu başarının arkasında yatan sebep ve sonuçları dikkatlice izlemek bu konuda bizlere eşsiz ilhamlar verecektir.

Bu süreci iyice anlayabilmek için Kur'an'ın peyderpey iniş sürecini izlememiz gerekmektedir. Bu perspektiften baktığımızda, ilk inen surelerden itibaren Kur'an'ın başta inanç meselesini odağına aldığını görmek zor olmaz. Karşısındaki muhatapların dilsel maharetlerini dikkate aldığını, kısa ve belîğ ifadelerle onların bu yönlerini harekete geçirdiğini anlayabiliyoruz. Bu salt bir nesir veya şiir okuyarak edebî üstünlük gösterisi değildir. Daha da önemli olan, bu kısa ancak vurucu ifadelerin içerdiği manalardır. İlk inen surelerin konularını incelediğimizde öncelikli olarak, Kur'an'ın hayat idealinin temel taşları olan tevhid akidesinin anlamı ve buna göre yaşanacak bir ömrün sonunda başlayacak olan ahiret hayatı ile ilgili olduğu anlaşılabılır. Tevhid, müşrik Arap toplumunun putperestlik/şirk inançlarının tam zıddıydı. Bu bakımdan öncelikli olarak putların inkârı, ardından Allah'ın tekliğinin kabul edilmesi gerektiği ısrarla vurgulanmıştır. Ahiret olgusu, onların hayatı salt bu insan ömrüyle sınırlı görmelerinden ötürü ayrıca vurgulanmıştır. Cennet ve Cehennem betimlemeleriyle, bu dünyada insanın başıboş olmadığı, insanın burada bulunma sebebinin tevhid akidesine uygun bir ahlâkî yaşantı içerisinde sürdürülmesi gerektiği çeşitli örneklerle dile getirilmiştir.

Kur'an'da Allah insan iletişiminin mahiyetini ele alan ayetler göz önünde bulundurulduğunda, Allah'ın insanla iletişiminin, aradaki mahiyet farkından ötürü çok sınırlı bir düzeyde gerçekleştiği belirtilir: *"Allah bir insanla (karşılıklı) konuşmaz. Ancak vahiyle (kulunun kalbine dilediği düşünceyi koyarak), yahut perde arkasından konuşur yahut izniyle dilediğini vahyedecek bir elçi gönderir. O, yücedir, hüküm ve hikmet sahibidir."* (Şurâ 42/51) Ayete göre, Allah'ın peygamberler dışındaki insanlarla iletişimi doğrudan değil, ancak bir elçi vasıtasıyla söz konusudur. Bu durumda iletişim ya vahiy meleği ya da insanlar arasından kendisinin seçmiş olduğu peygamberler aracılığı ile gerçekleşmektedir. Yine Kur'an'dan edindiğimiz bilgilere göre peygamberler, Allah'tan almış oldukları vahyi insanlara olduğu gibi ulaştıran ve onu açıklayan seçkin kimselerdir. Vahyin içeriği insanlar

tarafından kullanılan beşerî dil ile ifade edilir. Ancak Allah katındaki kelâmın mahiyeti insanlar için meçhûldür. İnsanlar sadece peygamberlerin bildirdiği formuyla vahyin anlamını bilebilirler. (Güler, 1994:303)

Tarih boyunca pek çok peygamberin Allah tarafından görevlendirildiği Kur'ân'da beyan edilir. (Nisâ 4/163; Ahzâb 33/7) Sayıları tam olarak bilinmeyecek kadar çok peygamber, Allah'a ait sözleri, insanlar tarafından rahatlıkla anlaşılabilmesi için gönderildikleri kavimlerin dili formunda insanlara ulaştırmışlardır. Allah ile peygamberler arasındaki ilişkinin beşere kapalı bir alan olması, peygamberlerin kendi kavimleri tarafından sorgulanıp reddedilmelerine sebep teşkil etmiştir. Peygamberlerin birer elçi oldukları gerçeğini kavimlerine kabul ettirmeleri gerçekten çok zor olmuştur. Hatta çoğu zaman pek mümkün olmamıştır. Çok sınırlı sayıda insan peygamberleri kabul etmiş ve getirdikleri vahiylerle inanmışlardır. İlginç olan husus, tarih boyunca ilahi dinlerin yayılması genellikle çok az sayıdaki bu fedakâr davetçiler vasıtasıyla gerçekleşmiştir. Peygamberler tarihi ilahi vahyin tebliği açısından değerlendirildiğinde başarıdan çok başarısızlıkla sonuçlanmıştır. Peygamberler genelde muhataplarının şiddetli itirazları ile karşılaştıklarından pek çok meşakkate göğüs germek zorunda kalmışlardır. Kimi zaman yaşadıkları yerlerden kovulmuş, kimi zaman takibata ve işkencelere maruz bırakılmışlardır. Kimi zaman da canlarını kastedilerek öldürülmüşlerdir. Kur'ân'ın peygamberler ile ilgili anlatımları genelde bu minvaldedir.

Kur'ân'da peygamberlerin ortak bir davet içeriği ile insanların karşısına çıktıkları bildirilir. (Bakara 2/256; Enbiyâ 21/25; Zuhuf 43/45) Bu içerik kısaca Allah'ın birliği, bazı hukukî, ahlâkî emir ve yasaklar şeklindedir. Hz. Muhammed 610 yılında Kureyş kabilesinin huzuruna hemen hemen aynı içerikle çıkmış, ancak ilk etapta ona inananlar çok sınırlı bir sayıda kalmıştır. Kureyş kabilesinin bu çağrı karşısındaki ilk tutumu çok sert olmuştur. Rivayete göre Hz. Muhammed kavminin karşısına çıkarak, ben Allah'ın elçisiyim dediğinde, Ebu Leheb ve Ebu Cehil gibi, kabilenin aristokrat diyebileceğimiz kesimi-ki bunlar genellikle onun birinci dereceden akrabalarından oluşmaktaydı- çok sert bir karşılık vererek bu daveti reddetmişlerdir. (İbn-i İshak; 2004: 337 vd.)

Mekkeli'lerin dini inançları şirkti. Oysa Hz. Muhammed onlara şirkin anlamsızlığını, putların da aciz, bayağı ve basit varlıklar olduklarını vurgulamıştı. Bu durum onun bütün şimşekleri üzerine çekmesine sebep olmuştur. Müşrik Arap aristokrasisinin karşı çıktığı asıl nokta, inançlarının temeli olan putçuluğun tahkîr edilmesi ve reddedilmesiydi. Bunun arka planında kuşkusuz siyasi ve ekonomik nedenler de vardı. Zira Mekke, dolayısıyla Ka'be putperestliğin merkezi konumuna getirilmişti. Gerek hac için gerekse panayırlar vesilesiyle Hicaz yarımadasının hemen her tarafından buraya gelen hacılarla dolup taşıyor ve bu münasebetle Kureyş kabilesi din turizmi ve ticareti sayesinde büyük kazançlar elde ediyordu.

Mekkeli müşriklerin zaman zaman peygamberle sözlü münakaşalara girdikleri vakidir. Onlar düşünsel anlamda çok derin bir felsefeye sahip olmadıklarından, şirk inancını daha çok ata kültüründen müteşekkil basit bir inanç üzerinden açıklamaya çalışıyorlardı. Dine davet karşısında, genellikle Hz. Muhammed'in atalarından daha bilgili olamayacağını dillerinden düşürmüyorlar ve ısrarla bunu gündeme getiriyorlardı. Kur'ân'ın buna cevabı net olmuştur: *"Onlara, 'Allah'ın indirdiğine uyun' denildiğinde, 'Hayır, atalarımızdan gördüğümüze uyarız' dediler. Ya atalarının aklı bir şeye ermemiş, doğru yolu bulamamışlarsa!"* (Bakara 2/170)

Bu çalışmada, Kur'ân'da Peygamberin (sav) tebliği karşısında duran Arap müşriklerin ve zaman zaman onlara fıkren ve madden destek veren Ehl-i Kitab'a karşı verilen cevaplara yoğunlaşılacaktır. Buradan yola çıkarak Kur'an'ın, Müşriklerin ortaya koydukları argümanları nasıl çürüttüğünü ve Ehl-i Kitab'ın da tevhid akidesinin dışında bir zihin yapısıyla Hz. İbrahim'i sahiplenmelerinin gerçekçi olmadığı ortaya konulmaya çalışılacaktır. Şüphesiz Kur'ân'ın bu tarz yaklaşımı önemli bir stratejiyi hedeflemektedir: İbrahim'in (as) şahsında, Tevhid akidesinin mahiyeti, ölümden sonraki hayat, insanın sahip olması gereken erdemler ortaya konulmuştur. Bu erdemler, samimiyet ve içtenlik, hilm/yumuşak huyluluk ve paylaşma ahlâkî gibi tüm vahiylerin ana teması durumundaki konular örnek gösterilmiş ve Müşriklerin atası olan İbrahim üzerinden bunlar benimsetilmeye çalışılmıştır. Kur'ân, Ehl-i Kitab'tan

ziyade, bakir bir coğrafyada, tabiri caiz ise zihinleri henüz değişik felsefi fikirle tanışmamış nispeten temiz kalmış bu çöl insanlarını birinci derecede muhatap seçip, evrensel mesajını onlar üzerinden bütün insanlığa ulaştırarak muazzam bir medeniyetin öncüleri olmalarını sağlamakla bu seçiminin doğruluğunu bizlere açıkça göstermiştir.

H. Muhammed'in Tebliğinin Mahiyeti

Nübüvvet müessesesi insanlık tarihi kadar eskidir. İlk insan olan Hz. Âdem bir peygamber ve aynı zamanda insanlığın atasıdır. (Bakara 2/30) Ondan sonra da pek çok peygamber gönderilmiştir: Nisa suresi 163. Ayette bu hususa vurgu yapılmaktadır: *“Biz, Nuh'a ve ondan sonraki bütün nebilere vahyettiğimiz gibi, sana da vahyettik. Ve biz İbrahim'e, İsmail'e, İshak'a, Yakup'a, torunlarına, İsa'ya, Eyyub'a, Yunus'a, Harun'a ve Süleyman'a vahyettik. Ve Davud'a da Zebur'u verdik.”* Her bir peygamber gönderildikleri kavimlere Allah'ın birliğini anlatmışlardır. Bunun yanında uyulması gereken hukuki ve ahlâkî ilkeleri uygulayarak göstermişlerdir. Her peygamber bir önceki peygamberin yolunu takip etmiş ve aynı içerikle, insanlığın insani erdemler çerçevesinde gelişip olgunlaşmasına katkıda bulunmuşlardır. Bu bakımdan peygamberler bir zincirin halkaları gibi süregelen ve uyumlu bir görünüm arz eder. Hz. Muhammed'in bu peygamberler silsilesinin en sonuncusudur. Zira ondan sonra herhangi bir peygamber gönderilmeyecektir. (Ahzab 33/73) Bundan sonra kıyamete kadar hiçbir peygamber gönderilmeyecek olması, Hz. Muhammed'in tebliğinin evrensel boyutunu ifade eder.

H. Muhammed'in (sav) müşrik Araplara yönelik gerçekleştirdiği tebliğ ve sunduğu ilahî mesajın iki temel unsuru göre çarpar: Birincisi, muhatapları olan Arap topluluğun ümmî, yani *'ataları daha önce uyarılmamış'* (Yâsîn 36/83) olmasıdır. Diğer ise bu mesajın yani Kur'an'ın, öncelikle Mekke ve civarında bulunan ahaliyi uyarmak için gönderilmiş olmasıdır (En'am 6/92). Kur'an'ın muhataplarının daha önce uyarılmamış olması, kuşkusuz toplum olarak ilişki içerisinde oldukları diğer dinlere mensup kabilelerden edindikleri ilahi bilgi kırıntılarıyla kâmil bir kimlik inşasının mümkün olmaması sebebiyle, peygamberin getirmiş olduğu son ilahi mesajın bunu gerçekleştirme amacını ortaya koyar. Kur'an'ın Mekke ve civarındakileri uyarmak ile ilgili amacı ise bizler için, evrensel bir boyut kazanacak olan bu dinin belli bir merhaleyi izleyerek bu amaçlarını adım adım gerçekleştireceğine dair güçlü bir kanaat oluşturur. Nitekim Kur'an, 23 yıllık bir süreci kapsayan nüzûlüyle bunun belirtilen şekilde gerçekleştiğini açıkça göstermiştir. Kur'an'ın bu şekilde tedrici bir metot izlemesi, akidenin/inancın, insani erdemlere dayanan evrensel bir ahlâkî kimliğin ve hukuksal yönlerin daha iyi anlaşılması ve toplum hayatında iyice yerleşmesi için eşsiz bir imkân sunmuştur.

Diğer taraftan Peygamber'in (sav) insanlara tebliğ ettiği Tevhid akidesi, salt bir inanç olmaktan öte daha kapsamlı bir öğretiyi ve inanç sistemini ifade eder. Zira Tevhid sadece Allah'ın birliğine olan sahih bir akideyi benimsetmek olsaydı, Kur'an'ın muhatapları olan ilk topluluk arasında Allah'ı birleyen/muvahhid şahsiyetler mevcuttu. Kendilerine *'hanîf'* denilen ve tek bir Allah inancı taşıyan; cahiliyenin pek çok kötülüğüne bulaşmamış, nispeten temiz kalabilmiş insanlar mevcuttu. Bu şahsiyetlerin toplum üzerinde herhangi bir etkileri olmadığı gibi, kendileri de inançlarını yayma konusunda gerçekçi bir irade göstermemişlerdi. (İzutsu, 1975:111) Zira bir inancı yaymak her şeyden önce detaylı bir stratejiyi ve süreklilik arzeden dava iradesini göstermeyi gerektirir. İşte Hz. Muhammed'in nübüvveti, bu açılardan bakıldığında, görünenin çok ötesinde daha derin ve daha kapsamlı bir anlama sahiptir.

Kur'an Öncesi Mekke'de Dini Gruplar ve İnanma Biçimleri

Yüce bir varlığa inanmak, insanın doğasında var olan ve hiçbir zaman değiştiremeyeceği bir olgu olduğundan (Eliade, 1990: VIII), ister gerçek bir ilaha yönelmek ve ona inanmak ister sahte tanrıları icat ederek onlara tapmak şeklinde olsun, her zaman mutlak bir şekilde tapınma, insan hayatında var olmuştur ve olacaktır.

Putperestlik, İslam gelmeden önce Araplar arasında yaygın olan dinin adıdır. Bu din Araplara has bir din değildir. Benzeri, Hristiyanlığın kitlesel olarak kabulünden önce, kadim Yunan'da ve Roma

imparatorluğunda da hâkimdi. İnsanlığın tek tanrılı dinden koparak çok tanrılı dinlere evrildiği düşünüldüğünde, (Lang, 1909:289; Aydın, 2012: 43-44) Putperestlik/paganizm, Allah inancının tamamen ortadan kalktığı veya çok zayıfladığı dönemlerde vahiy ekseninden kopuşun en çarpıcı örneklerinden biridir. İlahi vahyin tayin ettiği inanç ve buna bağlı olan bütün temeller ortadan kalktığında onun yerine ya tabiattaki, güneş, ay, dağ gibi nesnelere veya bizzat insanlar tarafından yapılan değişik suretteki insan, hayvan heykellerine kutsallık ve bazı olağanüstü nitelikler ve yetenekler atfedilmesiyle kendini göstermiştir. Böylece bu varlıklar, vahiylerin işaret ettiği gerçek inancın yerini işgal etmiştir. Zaman içerisinde bu varlıklar efsanevi ve mitolojik unsurlar eşliğinde insanlar arasında iyice yerleşerek toplumu bir arada tutan unsurlar haline gelmiştir. Mevcut inanış biçimi artık toplumun günlük hayatında sosyal, siyasal ve iktisadi ilişkilerinde kendilerine has ahlâki boyutlar da kazanır. Bu da toplumda inanma ve tapınma olgusu şeklinde, sanat, edebiyat ve benzeri alanlarda kendini gösterir. Kur'an'da ders mahiyetinde, Yahudi din adamlarının dini nasıl yozlaştırdıklarının pek çok temsili gösterilir; az bir menfaat karşılığında dinin temellerini nasıl tahrip ettikleri anlatılır. (Karşlı, 2010:81)

Kur'an, indigi esnada müşrik Arapların tazimde bulundukları put ve türevlerinden bahsederken, Sanem¹, Vesen², Nusub³ ve Temâsil⁴ kelimelerini kullanır. Bunlar genel anlamda putların çeşitleri olmakla birlikte Arap kabilelerinin taptikları özel isimleri olan putlardan da bahseder: Hubel, Lât, Menât, Kur'an'ın bizzat bahsettiği put isimleridir. (Necm 53/19) Kur'an, Nuh (as) zamanında tapılan Vedd, Suva, Yeğus, Ye'uk ve Nesr gibi put isimlerinden de bahseder. (Nûh 71/23) Bunların dışında İsâf ve Naile ismindeki putlar, müşrik Araplarca tâzimde bulunulan putlar arasındadır. Her bir kabilenin değer atfettiği özel bir putu vardı. Bunun yanı sıra bütün putların en büyüğü sayılan putlar da vardı. Örneğin Hubel, bütün Arapların taptığı en büyük putun adıydı. (el-Ezrakî, 1983:1/117; Atalay, 2010:91-105) Araplar ve diğer halklar arasında dini inanç bakımından putperestlik hâkim olmasına rağmen, bu inancın bütün Araplar arasında homojen bir yapıda olduğunu söylemek oldukça güçtür. (Söylemez, 2016:366) Putperestliğin dışında, Yahudi ve Hristiyanlardan müteşekkil kabileler ile birlikte Sabiilik ve Mecûsîlik gibi azınlıkta olan farklı dini grupların varlıkları da söz konusuydu. (Hasan, 1996:1/62 vd.) Tarihçi Mes'udî (ö. 356/957), sözünü ettiğimiz topraklarda cahiliye döneminde dört çeşit inançtan veya kanaatten söz eder:

Birinci Grup: Allah'ı tasdik eden ve Ahiret Gününün Yaratıcısının, mü'minlere mükafat, kafir ve müşriklere ceza vereceğine inanırlardı.

İkinci Grup: İnsanların bu hayattan başka bir hayata geçeceklerini, bu hayatın sona ereceği bir Diriliş Günü'nün olacağı konusunda şüpheleri olmayanlar. Bu grup için peygamberlik söz konusu değildi, bunlar nübüvveti inkâr ediyorlardı. Bu kişiler putlara tam bir bağlılık izhar ediyorlar; putları, yaratıcı ile kendileri arasında aracı olarak kabul ediyorlardı. (Zümer 39/3)

Üçüncü Grup: Bunlara göre Yaratıcı mevcuttu, fakat nebevi misyon yani peygamberlik ve ahirette diriliş söz konusu değildi. Bu gruba ait olanlar, serbest, rahat, disiplinsiz ve hiçbir ödevi ve bağlantısı olmayan bohem bir hayat yaşıyorlardı. Kur'an'da, Allahu Teâlâ bu inanca atıfta bulunmaktadır. (Câsiye 45/23-24)

Dördüncü Grup: Hristiyanlık ve Yahudilik inancına sahip İseviler'den ve Museviler'den müteşekkil gruplardı. (el-Mes'udî, 2005:2/98 vd.; Gölcük, 2011:122 vd.)

Mekkeliler arasında aynı inanç şemsiyesi altındaki putperest gruplara mensup olanlar arasında bile değişik inançlara sahip kimseleri görmek mümkündü. Örneğin bazıları ruhun ölümsüzlüğüne inanırken diğerleri ise ölümlerin dirileceğine asla inanmazdı. Öldükten sonra dirilmenin ve ahiretin

¹ Maden ve tahtadan yapılmış putlara verilen genel isimdir. Çoğulu esnâm'dır.

² Taştan yapılmış insan heykellerine bu isim verilirdi. Çoğulu evsân'dır.

³ Belirli bir şekli olmayan taşlardan yapılmış putlara verilen isimdir. Araplar genellikle yolculuk esnasında bunları yanlarında taşır ve onlara taparlardı. Bu kelimenin çoğulu nusub'dur.

⁴ Büst anlamına gelir. Genellikle esnamla anıldığında onunla değerlendirilmiştir. (bkz. Vatandaş, 2012:1/290).

olduğuna inanmak onlar için anlamsızdı. Peygamber'e (sav) ve Kur'an'a dair itirazlarının önemli bir bölümü bu konuyla ilgiliydi.⁵

Putperestlik hayatlarının hemen her köşesine sirayet etmişti. Her şehir kendi putuna tâzimde bulunuyordu. Her kabilenin taptığı müstakil bir putu vardı. Bunun yanında Mekke'de, Kâbe'nin içinde 360 adet putun bulunduğu siyer kaynaklarında yer almaktadır. Medineliler Menat'a taparken, Taifliler ise Lat'a tapmaktaydı. Mekkeliler Uzza'yı en önemli put sayıyordu. (Kelbi, 1924:126; Gölcük, 2011:126) Bunun yanında bütün putların en büyüğü Hubel'di. Bütün Araplarca bu putun yeri başkaydı. Müşrik Araplar inandıkları putlardan güç ve ilham alıyorlar, onları savaşlarda bile yanlarında taşıyorlardı. (El-Ezrakî, 1983:118; Gölcük, 2011:125)

Mekkeliler günlük yaşamlarında putlara oldukça önem veren bir topluluk olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak putperestlik inancının günlük yaşantılarında onlar üzerinde ahlâkî davranış yönünden herhangi bir etkisinin olmadığını Kur'an'daki bazı ifadelerden anlıyoruz. Yoksulu yedirme, yetime sahip çıkma gibi insani erdemler pek yaygın değildi. (Fecr 89/17-18) Kötülük ise alabildiğine yaygındı. Tefecilik, zinâ, kabileler arası savaşlar ve zayıfları ezme son hızıyla devam etmekteydi.

Mekkelî müşriklerin ve civarda bulunan toplulukların ilah telakkilerinden yola çıkarak şu sonuca varabiliriz: Kur'an Arap yarımadasında müşrik Araplara ve civarda yaşayan Ehl-i Kitap'tan olanlara ilah inanışları açısından yönelttiği hitap ve onların sorularına cevap niteliğinde verdiği karşılıklar, eksik ve kusurlu bir ilah anlayışının düzeltilmesi çerçevesinde bir diyalog gerçekleşmiştir diyebiliriz. Kur'an konuya yaklaşırken son derece yalın ve basit bir dil ile hedefine ulaşma yolunu tercih etmiştir. Ancak bu, onların hoşlanmayacağı tarzda alttan alır bir hitap şekli değildir. Aksine, baştan itibaren Allah'ın birliği; eşsizliği, mutlak irade ve güç sahibi olduğu gibi önemli konular üzerinde ısrarla durmaktadır. Bunun yanında Arap müşriklerin Allah hakkında sahip oldukları önemli bir yanılgıyı da kesin bir dille reddetmiştir: Onların zannettikleri gibi, Allah kendilerinden çok uzakta değil, tam tersine, onlara şah damarlarından daha yakındır. (Kâf 50/45) Kendi aralarında fısıldaşan iki kimse olmasın ki üçüncüsü Allah olmasın (Mücadele 58/20) veya daha kesin olarak, Allah onların sadece açığa vurduklarını değil göğüslerinde gizlemiş oldukları niyetleri de bildiğini belirtir. (Nahl 16/128; Fâtır 35/45) İlk inen, Alak suresinin beş ayetindeki Rabb vurgusu ve ardından, Allah'ın yaratıcılığına dair vurgu da bu açıdan önemlidir. *"Mekkeliler, bir ve tek olan Allah'ın isimlerinden 'Rahman'ı kabul etmeyip reddediyorlardı. Zira bu isim, bazı Arap çevrelerinde, özellikle Güney Arabistan'da, onların taptıkları Allah'ın ismiyle aynı anlamı taşıyordu, Rahman eşittir Allah manasını ifade ediyordu. Mekkelî kendi şirk düzeninde kalmak, monoteist bir inanca iştirak etmemek gayesiyle, Rahman ismine sıcak bakmıyordu. Kur'an'da bu hususa şu ilahi ifadelerle temas edilir: "Onlara, 'Rahman'a secde edin!' dediğinde 'Rahman nedir? Senin bize emrettiğine secde eder miyiz?' derler ve bu söz onların nefretini artırır."* (Ankebut 29/61; bkz. Gölcük, 2011:134)

Mekkelî müşrikler nazarında, Allah yaratıcı ve rızık veren niteliğiyle kabul görmesine rağmen, sosyal hayatta O'nun herhangi bir işlevselliği yoktu. O sadece mabetlerin mutlak efendisi olmasına rağmen ancak putlarla birlikte bir anlam kazanabiliyordu. (Yûsuf 12/111) Kur'an onların bu kusurlu ve cüretkâr ilah telakkilerini tamamen reddetmektedir. Sözüm ona ekinlerden ve hayvanlardan Allah'a ayırdıkları payı da reddetmektedir. Ayet-i Kerîmede şöyle buyrulur: *"Allah'ın yarattığı ekinlerden ve hayvanlardan Allah'a pay ayırdılar. Zannarınca; bu Allah'a, bu da ortaklarımıza (putlarımıza) dediler. Ortakları için ayrılan Allah'a ulaşmıyor, fakat Allah için ayrılan ortaklarına (putlarına) ulaşıyor. Ne kötü hüküm veriyorlar!"*⁶ Devamında inen surelerde, Allah'ın üstün vasıfları tekrarlanırken, bunun yanı

⁵ Bu hususta Kur'an'da şu ayetleri zikretmek mümkündür: *"Onlar düşünmezler mi ki, büyük bir günde (hesap vermek için) diriltilecekler! Öyle bir gün ki, insanlar o günde âlemlerin Rabbinin huzurunda divan duracaklardır."* (Mutaffifin 83/4); *"Gerçekten biz, ölüp bir toprak ve kemik yığını hâline geldikten sonra mı, biz mi tekrar diriltileceğiz?"* (Saffât 37/16); *"Diyorlardı ki: 'Biz öldükten, toprak ve kemik yığını hâline geldikten sonra mı, biz mi bir daha diriltilecekmiz?'"* (Vakîâ 56/47; bkz. Gölcük, 2011:124)

⁶ El-En'am 6/136.; Bu ayetin tefsiri ile ilgili olarak Ashaptan İbn-i Abbas'a dayandırılan rivayete göre müşrik Araplar, ettikleri yiyecekleri topladıkları zaman deste yaparak iki kısma ayırırlar, bir payı Allah'a değerini de tanrılarına taksim ederlerdi. Eğer rüzgâr, tanrılarına ayırdıkları taraftan eser de bir kısmını Allah için ayırdıkları paya katsaydı, bunu geri alıp tekrar yerine koyarlardı. Yok eğer rüzgâr Allah için ayırdıkları payın tarafından esip bir kısmını tanrılarının payına katsaydı bunu olduğu

sıra Hz. İbrahim'in örnekliğinde adım adım tevhid akidesi ve düşüncesi zihinlere nakşedilmiştir. Peygamber'in (sav) hareket tarzı, onların sorularına cevap niteliği taşımaktadır. Diğer taraftan, ilk günden itibaren tavizsiz bir şekilde putların bayağılığı ve etkisizlikleri sık sık dile getirilmiştir.

Günlük yaşantıda, Peygamber'in (sav) ilahi davetin niteliğine uygun olarak, son derece yumuşak bir tavır sergilemesi, ısrarlı ve sabırlı oluşu, dik duruşu ve eşsiz ahlâkıyla örnekliği⁷, cahil Araplar nezdinde, O'nun bu işi kolay kolay bırakmayacağı ve davasından asla vazgeçmeyeceği kanaatini güçlendirmiştir.

Peygamberin (sav) tebliğ amacıyla müşriklerin huzuruna çıktığı ilk andan itibaren, putperestliğe karşı duruşu, bu konuda asla taviz vermediği, müşriklerin söz ve tavırlarından anlamak mümkündür. Peygamber'in (sav) tavizsiz tutumu, zamanla müşriklerde uzlaşma yönündeki tavır değişikliğine sebep olmuştur. Peygamber'in (sav) 23 yıllık aktif tebliği ve rehberliğinin 13 yıl gibi bir süreyi Mekke aşaması olarak geçirmiş olması, onları ikna etme hususunun ne kadar titizlikle ve sabırlı bir şekilde devam ettirildiğinin kanıtıdır. Hiç kimse bu 13 yıllık sürenin boşa geçtiğini, hebâ olduğunu söyleyemez. Mekkeli müşrikler, bu süre zarfında Tevhid akidesinin bütün yönlerini bizzat Peygamber'den duymuş oldular. Peygamber ve arkadaşlarının inançları uğruna ne kadar büyük fedakarlıklar gösterdiklerini, acı ve eziyetlere göğüs gerdiklerini bizzat gözlemlediler. Nitekim Ebu Süfyan, Bizans Kralıyla yaptığı görüşmede, kralın Hz. peygamber hakkında sorduğu sorulara O'nun lehinde cevaplar verince, bu kralı oldukça şaşırtmış ve ağzından şu cümlelerin dökülmesine neden olmuştur: *"Eğer söylediklerin gerçek ise, O, bu iki ayağımı bastığım yerleri ele geçirecektir. Onun inanç yönünden sizin topluluğunuzun dışında biri olduğunu biliyorum. Ancak sizden biri olduğunu hiç düşünmemiştim. Eğer onunla samimi olsaydım onunla karşılaşmaktan utanırdım; onun yanında olsaydım ayaklarını yıkardım."* (el-Buhârî, 2002: 1/10-11)

Kur'an'ın ilah konusunda, Mekkeli müşriklere ve Ehl-i Kitab'a verdiği mesajların değişik veçheleri olsa da ortak olan husus, Allah'ın tekliği ve her türlü eksiklikten münezzeh olmasıdır. Bunun yanında, bu mesajın temeli olan Tevhidi anlamlı kılan diğer bir yön de şudur: Allah'ın sonsuz ilim ve iradeye sahip olduğu gerçeği... Zira ilim ve irade Allah'ın tekliğini pekiştiren diğer iki sıfattır. O her şeyi bilen her şeyi gören ve dilediğini kudretiyle yapandır.

Kur'an'ın Tevhid ilkesini tavizsiz olarak ele almasının ve Peygamber'in (sav) tebliğinin de buna paralel olarak şekillenmesinin toplumsal açıdan bir başka önemi daha vardır: Mekke toplumunda, mevcut hiyerarşi, toplumsal düzen ve ahlâk anlayışı şirk ekseninde şekillenmişti. Peygamber'in getirmiş olduğu Tevhid akidesi ve bunun paralelinde şekillenmeye başlayan evrensel ve insan onuruna yakışan ahlâki nizam, her şeyden önce toplumda ezilen ve değer görmeyen en alttaki insanlar için bir ümit ışığı olmuştur. Tevhid akidesi salt bir inançtan ibaret olsaydı şüphesiz bu konuda Kur'an'ın ısrarcı olmasının bir anlamı olmazdı. Ancak insan onuruna yakışır bir ahlâki pratik ve insan eylemlerinin müeyyidesi anlamında ahirette verilecek mükâfat ve ceza, bu akideye eşlik eden önemli unsurlar olarak karşımıza çıkar. Peygamberin bu hususa önem vermesi, müşrik ileri gelenlerinin en fazla üzerinde durdukları husustur. Zira onlar, aslında Allah'ın birliğiyle fazlaca ilgilenmemekteydiler. Onları en fazla ilgilendiren husus, Tevhid akidesinin pratik olarak uygulanmasının ardından kaybedecekleri sosyal ve iktisadi çıkarlarıdır. Söz konusu bu aristokrat kesimin değişmesi için hiçbir çaba sarfetmedikleri bu ahlâki yozlaşmışlık, toplumun bu halinden ziyadesiyle muzdarip olan pek çok insanı yakından ilgilendiriyordu. Örneğin uzun zamandan beri süregelen kan davaları, tefecilik ve kızların diri diri toprağa gömülmesi, bunlardan ziyadesiyle etkilenen insanların Peygamber'in tebliğine kulak kabartmalarının temel sebebidir. Peygamber'e (sav) en çok inananların genellikle bu kesimden olması anlamlıdır. Müsteşriklerin Hz. Muhammed'in peygamberliğinin en fazla bu yönüyle ilgilendikleri bilinmektedir.

gibi bırakır, eski yerine bırakmazlardı. Bu nedenle yüce Allah şöyle buyurmuştur: *"Ne kötü hüküm veriyorlar!"* (Kutub, 2003:3/1214; Gölcük, 2011: 135)

⁷ Kur'an, Hz. Muhammed'in eşsiz bir ahlâk sahibi olduğunu Kalem Sûresi 4. Ayette şöyle dile getirilir: *"Sen elbette yüce bir ahlâk üzeresin."*

Kur'ân Mesajının Temeli: Tevhid

Semavî dinlerin öncelikli meselesi, gönderildikleri toplumların o dinin sahibi olan Allah'a karşı inanç beslemelerini sağlamaktır. Bu temel inanç tesis edilmeden dinin sunduğu diğer bütün ilke ve öğretilere inanmanın hiçbir anlamı yoktur. Elbette her bir dinin bir ideali vardır ve bu ideal, insanların kendileriyle barışık ve toplumlarıyla iyi ilişkiler kurarak daha huzurlu ve uyumlu bir hayat yaşamalarını temin etmektir. Bu bakımdan Kur'ân başta olmak üzere diğer bütün ilahi kitaplar, insanların ruh sağlıkları ve diğer insanlarla olan sosyal ilişkilerini ve bütün hayatlarına yön veren ve onları olumlu yönde yönlendiren ilkeler barındırırlar. Kur'ân'ın ve diğer bütün vahiylerin indirilmesinin temel gayesi, Allah'ın birliğini esas alan tevhid inancının ihlali ve bu esasın ihlalinden kaynaklanan toplumsal problemleri köklü bir şekilde çözüme kavuşturmasıdır. Hemen bütün vahiyler, gönderildikleri toplumların bu inanç çerçevesindeki zaaf ve yanlış tutumlarından kaynaklanan yanlışlıkları düzeltmek üzere gönderilmişlerdir. Peygamberler diğer bütün sorunların çözümünden önce bu meseleye eğilmişler ve söz konusu toplumun bu husustaki sorunlarını çözmeye çalışmışlardır. Bunun en önemli sebeplerinden biri, insanların inanç biçimlerinin diğer bütün kişisel ve toplumsal ilişkiler de dahil olmak üzere dünyevi yaşantı tarzlarının hemen hepsinin buna göre şekillenecek olmasındandır. Kur'ân'ın ilk inen ayet ve surelerinden itibaren öncelikle bu konuya yönelmesi gayet anlamlıdır:

“Müşrik bir ortamda nazil olan Kur'ân'ın temel tezi, evrensel İslam öğretisinin ve vahiy geleneğinin temeli olan Allah'ın birliği (tevhid) ilkesidir. Kur'ân'ın da açıkça tanıklık ettiği gibi, putperest Araplar Allah'ın varlığına inanıyorlardı. (Mü'minûn 23/84-89) Kur'ân'ın onlara yönelik en temel eleştirilerinden birisi, Allah'ı gereği gibi taktir edememişleri idi. (En'âm 6/91) Onlar Allah'ı kabul etmekle birlikte, Allah'ın bazı sıfatlarını putlara vermekle Allah'ın ulûhiyetini parçalamışlardı. Kur'ân, Mekki ayetler başta olmak üzere çok yoğun bir biçimde, başından sonuna kadar Tevhid'i kökleştirmeye çalışmıştır.” (Özsoy ve Güler, 2017:167)

Kur'ân'da 'Küfür' kavramı, şirki de içine alacak şekilde kapsamlı bir mahiyet arz eder. Ancak küfür, Kur'ân ifadelerinden edindiğimiz bilgilere göre hiçbir zaman Allah'ın varlığını inkâr anlamında değildir. Zira Kur'ân'da Allah'ın varlığı değil, O'nun yüce sıfatlarının başka varlıklara atfedilmesi ve bunun ne kadar büyük bir kabahat olduğu üzerinde durulmuştur.⁸ Küfür, Allah'ın ilah olma, kudret ve rezzâk gibi üstün vasıflarını başka varlıklarla paylaşmak anlamına gelen şirki de içine alır:

“Anlaşılan odur ki, küfür, şirk de dahil, tüm sapıklıkları kuşatan çok genel bir çerçevededir. Ancak bu geniş çerçevenin insan kurtuluşunu ebediyen engelleyen musibeti şirktir. Kur'ân, küfrün şirk türü dışında kalanlarının Allah tarafından affedilebileceğini, şirkin ise bu şanstan yoksun tutulduğunu açıkça belirtir.” (Öztürk, 1998: 333)

Kur'ân, Allah'ın birliğini ortaya koyarken, O'nun bütün üstün vasıflarını ortaya çıkarmak ve bütün eksikliklerden münezzeh (Saffât 37/180) olduğunu ifade eder. Müşrik Araplar, Allah'ı kabul etmelerinin yanında, O'nun asla kimseyle paylaşmayacağı vasıflarını başka varlıklara da vermişlerdi. Kur'ân'ın ifadesiyle, müşrikler Allah'ın otoritesinde, mülkünde, yetki ve eylemlerinde şirke bulaşmadan O'na inanmamışlardır. Kur'ân'ın asıl karşı çıktığı nokta da burasıdır. Bu affedilmeyecek bir suçtur: *“Onların çoğu Allah'a ancak ortak koşarak inanırlar.”* (Yusuf 12/106) Bu nedenle Kur'ân, Allah'ın birliğini ortaya koyarken Allah'ın üstün vasıflarını belirtmek şeklinde bir yol izlemiştir. Özellikle, doğunun ve batının Rabbi (Müzzemmil 73/9); her şeye gücü yeten (Sâd 38/65); kimseye muhtaç olmayıp her şeyin kendisine muhtaç olduğu (İhlâs 112/1-2); rızık ve nimet veren (Fâtır 35/3); bilgice her şeyi kuşatan (Tâhâ 20/98); gökleri ve yerleri yaratan, gökten su indirerek insan ve hayvanların yaşamaları için gerekli olan bitkilerin yetişmesini sağlayan; darda kalanın yardımına yetişen; insanların sıkıntılarını gideren (Neml 27/59-60) gibi daha pek çok insanları ilgilendiren üstün vasıflarını ortaya koyarak bunu tek başına gerçekleştirdiği, herhangi bir varlığın yardımını almadan yaptığını belirtmektedir. Kur'ân bunun yanında Allah'ın niteliklerinin tam zıddı olan hususları da belirterek üzerinde kıyas yapılmasına imkân vermektedir. Müşrik Arapların iddia ettikleri gibi göklerde ve yerde başka tanrıların olması

⁸ Lokman Suresinde, şirkin büyük bir zulüm olduğu belirtilmiştir: *“Lokmân oğluna öğüt verirken ona şöyle dedi: “Sevgili oğlum! Allah'a ortak koşma; çünkü O'na ortak koşmak kesinlikle çok büyük bir haksızlıktır.”*

durumunda başka tanrıların iktidar yarışına girmeleri nedeniyle her ikisinin fesat/kaos içinde olacağını dile getirir. (İsrâ 17/42)

Cahiliyye Zihniyeti

Bilgisizlik ve zanlara dayalı zihin yapısı cahiliyyenin en önemli karakteridir. Basit tanımıyla cahiliyye, kuruntu ve zanlarla örülmüş bir zihin yapısıdır. Gerçekten alabildiğine uzaklaşma, insanda korku, endişe ve yolunu kaybetmişliği doğurur. Bu durum, zihni tamamen bulandıran, ne yapacağını nasıl davranacağını kestiremeyen bir zihin yapısını doğurur. Diğer bir deyişle sağlıklı düşünmekten yoksun olma halidir. Bu haldeki bir insanın aldığı kararların kendisine, ailesine, yakın çevresine ve toplumuna nasıl bir yararı olur? Cahiliyye zihniyeti, belli bir statükoyu tesis etme ve sürdürme yönlerinden, görünürde başarı sağlasa da işin aslı kesinlikle öyle değildir. Cahiliyyenin hâkim olduğu toplumda ahlâkî yozlaşmanın hâkim olduğunu tespit etmek zor değildir. Bütün bu kötü durumlar Allah'tan uzak bir yaşantı sürmenin ortaya çıkardığı doğal sonuçlardır. Bu nedenle Kur'an cahiliyye zihniyetini eleştirir. İnsanın kendisi hakkında, tamamen zanna dayalı hükümler vermesine karşı çıkar. Yüce Allah, cahiliyye kuruntularını Uhud savaşından sonra yaşanan yenilginin akabinde müminler özelinde evrensel bir mesaj olarak şöyle vermektedir: *"Sonra o kederin ardından (Allah) üzerinize içinizden bir kısmını örtüp bürüyen bir güven, bir uyku indirdi. Bir kısmınız da kendi canlarının kaygısına düşmüştü. Allah'a karşı cahiliye zannı gibi gerçek dışı zanda bulunuyorlar; "Bu işte bizim hiçbir dahlimiz yok" diyorlardı. De ki: "Bütün iş, Allah'ındır." Onlar sana açıklayamadıklarını içlerinde saklıyorlar ve diyorlar ki: "Bu konuda bizim elimizde bir şey olsaydı burada öldürülmezdik." De ki: "Evlerinizde dahi olsaydınız, üzerlerine öldürülmesi yazılmış bulunanlar mutlaka yatacakları (öldürülecekleri) yerlere çıkıp gideceklerdi. Allah bunu göğüslerinizdekini denemek, kalplerinizdekini arındırmak için yaptı. Allah göğüslerin özünü (kalplerde olanı) bilir."* (Âl-i İmrân 3/154)

Seyyid Kutub, Maide Suresi 50. Ayeti tefsir ederken Cahiliyyeyi şöyle tanımlamaktadır:

"Cahiliyye -Allah'ın belirttiği, Kur'an'da ifade edildiği üzere- insanların insanlar için hüküm belirlemesi, insanın insana köle kılınması, Allah'a kulluğun bırakılması, Allah'ın ilahlığının reddedilmesi ve de buna karşılık, kimi insanların ilah kabul edilmesi ve -Allah'a değil- onlara tapılmasıdır. Olaya böyle baktığımızda cahiliyye'nin tarihsel bir süreçten ibaret olmadığını görüyoruz. Cahiliyye, bir olgudur. Geçmişte yaşanmış olan bu olguyla, bugün de yarın da yine karşılaşılacaktır. Cahiliyye'nin niteliği, İslam'la çelişme, İslam'a karşı olmadır. (Kutub, 2003: 3/433 vd.)

Tevhid Allah'ın birliğine ve eşsizliğine yaslanan bir zihin yapısıdır. Bu zihin yapısı, insanın tüm hayatına yön verir ve kendine özgü bir ahlâkî yapıyı öngörür. Topluma hâkim olan siyasi, iktisadi ve sosyal yaşantıyı belirler. Bu manada sadece insan kalbinde var olan bir akideden öte eylemsel tarafı da vardır. Aynı şeyi Şirk için de söyleyebiliriz. O da insana bir yaşam biçimi sunar. Onun da kendine göre bir ahlâk yapısı ve bundan doğan sosyal, siyasal ve iktisadi uzantıları söz konusudur. Bu açıdan bakıldığında hem Tevhid'i hem de Şirki sadece bir inanç olarak değerlendirmek yanlış olur. O inancın ötesinde bir hayat tarzıdır. Bu nedendir ki, Peygamber (sav) hayatının üçte birini Tevhid akidesini yerleştirmek, şirk sistemini ortadan kaldırmak için harcamıştır.

Cahiliyye İnanış Biçimi Olarak Şirk

Şirk, Allah'a inanıp onu kabul etmekle birlikte O'na mahsus olan üstün vasıfların bir başka nesneye, kişiye veya manevi unsura atfedilmesi hem de bu nesne veya varlığın halihazırda etkili bir şekilde insan ve nesneler üzerinde tesirinin devam ettiğini kabul etmek ve bu şekilde inanmaktır. Şirk aslında basit ve ilkel zihin yapısının bir göstergesidir. Şirk, bu basit ve bayağılığına rağmen insanlık tarihi boyunca çeşitli şekillerde tezahür etmiş ve varlığını sürdürmüştür. Kanaatimizce, şirk akla ve mantığa uyduğundan veya köklü bir düşünceye/felsefeye dayandığı veya insanlığa pek çok faydalar sunduğu için değil daha çok toplumsal bir refleks olarak, kabile veya topluluk bireylerini bir arada tutma,

ortak bir hedefe kilitleme işlevselliğinden ötürü kabul görmüş ve sürdürülmüştür. Toplum nazarında kalıcılığını da geleneksel bir boyut kazanması ve kadim tarihteki ataların maneviyatını yüceltme/tâzim ile ortaya çıkan kutsama ile yoğrulmasına borçludur. Ata kültü dediğimiz bu olgu kendini daha çok bilim ve felsefenin gelişmediği köklü düşünme biçimlerinin olmadığı toplumlarda gösterir. (Eliade, 1990)

Şirk inancının Cahiliyye sisteminde var olması ve sürmesi fert bazında önemli bir işlevi yerine getirmesi sebebiyledir. Bu, bilgisel anlamda cehaletin ve toplum içerisinde kabul görmenin bir aracı ve göstergesidir. Bütün toplum açısından önemi de bireyleri bir arada ortak bir hedef etrafında toplama işlevi görmesi şeklinde kendini gösterir.

Vahiylerin içerikleri genelde muhataplarının zaaflarıyla ilgilidir. Bu nedenle Kur'an'ın da önceliği, Allah'ın kabul etmediği yanlış inanma biçimlerinin yanlışlığını ortaya koymak olmuştur. Kur'an'da her nerede Allah'ın birliğinden bahsedilmişse ardında da şirkin ne kadar büyük bir cürüm/suç olduğu dile getirilmiştir. Allah ne kadar yüceyse, şirk inancı da o kadar aşağılık bir suç olarak dile getirilmiştir.

Kur'an'daki anlamıyla Şirk, Allah'la aracılık bağı kurarak salt Allah'a ait olması gereken kudreti, bilgiyi ve iradeyi başka varlıklara da atfetmektir. Kur'an, bu inanma biçimine o kadar çok yer vermiş ve karşı çıkmıştır ki, ilk etapta Kur'an'daki hemen diğer bütün konuların bu temel problem etrafında yoğunlaştığı görülecektir. Zira bu problem çözülmeden, ne insan zihni saflaşır ve düşüncesi berraklaşır ne de dünyadaki yaşamı gerçek anlamını bulur. Bu bakımdan Kur'an, ilk inen ayetten itibaren bu problemin çözümü doğrultusunda ifadeler kullanmış ve Peygamber'in (sav) rehberliğinde Tevhid akidesinin yerleşmesini öncelikli hedef olarak seçmiştir.

Hanîf/Hanîflik

Hanîf kelimesi, Kur'an'da genel olarak Hz. İbrahim'in ortaya koyduğu ve Allah'ın mutlak birliğini içeren bir akide olarak yansıtılmaktadır. (Nahl 16/123) İzutsu'nun belirttiği gibi, etimolojik olarak sorunlu bir kelimedir. (İzutsu, 1975:105) Tespitimize göre kelimenin, Kur'an-ı Kerim'deki kavramsal kullanımının yanında Kur'an'ın inmeden önceki toplumda kazandığı tarihsel bir anlamı daha vardır.

Kur'an-ı Kerim'deki kullanımı şöyledir: Kur'an-ı Kerim'de 'hanîf' kelimesi 8 sûrede, 12 kez geçer. Kelimenin geçtiği bütün yerlerde ya doğrudan ya da vasfen Hz. İbrahim ve onun katıksız, Allah'ın tek'liğine dayanan inancı ile ilintili olduğu rahatlıkla görülebilir. Buradan yola çıkarak diyebiliriz ki, Kur'an-ı Kerim'de, 'hanîf' kelimesi, Hz. İbrahim ve O'nun inancının özünü teşkil eden tevhid akidesi ile özdeşleşmiş kavramlardan biridir. Sadece bu ayetlere bakılsa bile O'nun tevhid akidesi ile ne kadar iç içe olduğunu anlamak zor olmaz. Ayrıca, Kur'an'da, zaman ve mekân açısından, Hz. Muhammed ile İbrahim peygamberlerin özel anlamda kayıtlanmış durumları hariç, Hz. İbrahim'in adının geçtiği bu ayetlerdeki İbrahim kelimesi çıkartılıp yerine 'Muhammed' kelimesi konsa, Hz. Muhammed'in, tevhid misyonu yerine getirmesi bakımından her ikisinin birbirlerine ne kadar benzeştiği rahatlıkla görülebilir.

Hanîf kelimesi, Bakara 135.; Âl-i İmrân 67.; Nisâ 125.; En'âm, 161. ve Nahl sûresi 123. ayetlerde 'İbrahim'in Dini' şeklinde geçer. Bu ayetler de dahil olmak üzere diğer ayetler incelendiğinde ise, Hz. İbrahim'in örnek teşkil edecek pek çok güzel hasletine (Nisâ 4/125) ve özellikle de şirk koşturmayan, Allah'ı birleyen (Bakara 2/135; Âl-i İmrân 3/67; En'âm 161; Nahl 16/123; Rûm 30/30), Allah'a itaat eden; Yahudî ve Hristiyan olmayan (Nahl 16/120); hakka yönelen (Bakara 2/135, Âl-i İmrân 3/95; en-Nisâ 4/125; en-Nahl 16/120); Allah'ın kendisini dost edindiği (Nisâ 4/125); lider ve önder (Nahl 16/120) gibi vasıflarla muttasıf bir şahsiyyet olduğuna vurgu yapılmıştır.

Hanif kelimesi, 'lafzî olarak (doğru bir yöne veya hedefe) yöneldi' anlamındaki *he-ne-fe* fiilinden türetilmiştir. (Lane, 863:2/658) İslam öncesinde bu terim, kesinlikle tevhidi bir muhtevaya sahipti ve günahtan, dünyevi zevklerden ve bütün şüpheli inançlardan, özellikle de puta tapıcılıktan uzak duran (el-Fîruzâbâdî, 1979:3/126) bir insanı tanımlamak için kullanılırdı. Tahannuf da esas olarak İslam öncesindeki muvahhidlerin uzun tefekkür ve ibadet anlarını kapsayan vecd hallerini gösterirdi. Hanîf ve

Tahannuf terimlerinin bu anlamları ile ilgili çok sayıda örneğe İslam öncesi şiirinde rastlanır (İbnu Manzûr, ty: 1/1025), mesela Umeyye b. Ebî Salt ve Cîrânü'l-Avd'ın şiirleri"nde buna dair örnekler mevcuttur. (Esed, 2008:337; Tüccar, TDVA, 2024)

Kelimenin tarihsel anlamına gelince, bu kelimenin toplumsal ve tarihsel bakımdan kazandığı anlamdır. Kelimenin kazandığı bu doğal anlamın değişik etkenleri vardır. Tarihsel olarak, Kureyş kabilesinin Hicaz bölgesinde kendi döneminde elde ettiği ve o zaman diliminde hiçbir kabileye nasip olmayan bir itibarı söz konusuydu. Bunun iki temel nedeni vardır. Birinci neden şudur: Kureyş kabilesi Peygamberimizin (sav) büyük dedesi olan Haşim sayesinde Arap yarımadasında hiçbir zaman sağlayamadığı birliği sağlamıştır. Bu şekilde Hicaz yarımadasında tam bir sulh sağlanamasa da en azından Yemen ve Şam tarafından gelen ticaret kervanlarının Hicaz yarımadasının dini ve ticaret merkezi olan Mekke'ye kadar ulaşması sağlanmış oldu. Böylelikle bölgede eskiye nazaran bir maddi refah ortamı oluşmuştur. Haşim'in kazandığı bu başarı kendisine ve kabilesi olan Kureyş'e bütün yarımada büyük bir itibar kazandırmıştır. Kervan yağmacılığının son derece yoğun olduğu çöllerde Kureyş'e ait olduğu anlaşılan kervanlara kimse dokunmamıştır. Bilahare bu husus Kur'an'da da Kureyş suresinde söz konusu edilmiş, Allah'ın Kureyşli'lere bahsettiği bu nimete binaen O'na şükredilmesi gerektiği belirtilmiştir. (Kureyş 106/1-4) Diğer sebep ise, Fil hadisesi ile ilgilidir. Doğrudan olmasa da birinci sebep ile ilişkilidir. Tarihi verilere göre Ebrehe, Hicaz bölgesinde dolaşan ticaret kervanlarından doğan maddi serveti ele geçirmek istiyordu. Ayrıca Yemen bölgesinde Hristiyanlığı yaymak ve Ka'be'yi yıkarak burayı da dini bir merkez yapmak maksadıyla bir ma'bed yaptırdı. Kureş kabilesine mensup iki gencin bu mabedi kirlletmesini bahane ederek Kabe'ye doğru bir fil ordusuyla saldırdı. Kur'an'da da beyan edildiği üzere Allah Ebâbil kuşlarıyla Ka'be'yi ve etrafındakileri korumuş oldu. Bu olay Kureyş kabilesi açısından önemli bir kırılma noktasıdır. Şöyle ki, bu olaydan sonra, Yemen tarafında bulunan ve Ebrehe'nin ordusunda yer alarak onun saflarında savaşa giren kabileler Kureyş kabilesine bağlanarak Habeşistan ile bağlarını kopardılar. Diğer taraftan Kureyş kabilesi, Haşim ile kazandığı itibarını pekiştirmiş, tabiri caiz ise ilâhî yardıma mazhar oldukları için 'Ehlullah' olarak anılmaya başlanmıştır. Artık dinin sembolü olan Ka'be, bu olaydan sonra tamamen Kureyş'in sorumluluğuna girmiş oldu. Hatta bu kabile ile diğer bazı kabileler de bu itibardan nasiplerini alarak kendilerine Hanîf, Hums/Ehmâs, yani 'cesaretliler topluluğu' ismini vermişlerdir. Kendilerinin dışında kalan kabilelere de 'Hill' denmiştir. Fil olayından sonra Kureyş kabilesinin Ka'be ve Harem bölgelerine dair bazı yeni dini ritüeller ve kuralları belirlediklerini görmekteyiz. Bunların yanında bu kurallarla birlikte kendi lehlerine bazı maddi yararları da gözettiklerini söylemek mümkündür. (bkz. Söylemez, 2016: 367 vd.)

Ataları Kutsama: Atalar Kültü

Bilimin hâkim olmadığı toplumlarda muhafazakarlık, toplumun en yaygın davranış şeklidir. Yeniliğe ve yeni olgulara karşı mesafeli ve temkinli bir yaklaşım söz konusudur. (Erdoğan, 2004: 5 vd.) Yaşam şartlarının zorluğu, toplum bireyleri arasında mevcut siyasal ve sosyal yapının en güvenilir yaşam tarzı olduğuna dair sarsılmaz bir inancın yerleşmesine ve kökleşmesine neden olur. Bu bakımdan değişim ve dönüşüm bu toplumlarda oldukça güçtür. Geçmişten süregelen gelenekler ve atalardan kalan bilgi birikiminden daha üstün bir bilgiye pek itibar edilmez. Denenmiş ve tecrübe edilmiş bilgiler her zaman toplum bireylerine sarsılmaz bir güven verir. Toplumun geçmişindeki kahramanlara ve itibarlı kişilere efsanevi/mitolojik bir konum atfedilir. Onlara dair kahramanlık hikayeleri ve menkıbeler dilden dile anlatılarak canlı tutulmaya çalışılır. Zamanla bu figürlere bir kutsallık atfedilerek onlar hakkında anlatılagelen menkıbeler de dini bir boyut kazanır. Bu bir açıdan toplum bireylerini ortak bir hedef doğrultusunda motive aracı haline gelir. Her ferdin hayatındaki en büyük ideali hikayeleri devamlı anlatılan bu şahıslardan biri olmaktır.

Toplumun aristokrat kesimi de bir bakıma toplumun bu inancı ve kanaatini destekler ve iyice yerleşmesi için çaba sarfeder. Toplumun bütün bireylerine bu yönde telkinlerde bulunarak bu tarz düşünce yapısının iyice yerleşmesini sağlamaya çalışırlar. Bunun başlıca nedenlerinden biri, mevcut bu statükonun kendilerine sağladığı ayrıcalıklı konumdur. Bu konumun ellerinden gitmemesi için

yenilikçiliğe ve yeni fikirlere genellikle kapalıdır. Eğer bir değişim ve dönüşüm söz konusu olacaksa, iktidarın kendi istedikleri şekilde şekillenmesini sağlamak için bunun kendi kontrollerinde olmasını isterler.

Peygamberlerin tebliğinde muhataplarının sürekli olarak gündeme getirdikleri husus, kendilerinin atalarının dini üzere olduğudur. Gerek geçmiş peygamberlerin kıssaları gerekse Hz. Muhammed'in kendi kavmi ile olan diyaloglarında, atalarının öğretilerinden şaşmayacaklarını ve peygamberin getirdiği yeni inanca ve ilkelere tabi olmayacaklarını dile getirmişlerdir. Tam anlamıyla atalara öykünme şeklinde tezahür eden bu tutum peygamberlerin tebliğ esnasında üstesinden gelme noktasında en fazla zorlandıkları husustur. (Bakara 2/170; Maide 5/104; En'âm 6/148; A'raf 7/70, 128; Tevbe 9/129; Yunus 10/78; Hûd 11/71; Yûsuf 12/40; Sebe' 34/45; Lokman 31/21) Kavimlerinin bu katı ve değişmez tutumu, tebliğin en büyük engeli olmuştur. Atalara öykünme ve onları yüceltmeye (Batuk, Atalar Kültü, *Tübitak ansiklopedisi*, 2024.) dayalı bu zihinsel yapı, mevcut statükoyu ne pahasına olursa olsun sürdürme ve onun karşısında duran her türlü düşünce ve fikri reddetme şeklinde kendini gösterir.

Kur'ân'da âbâ' kelimesiyle ifade edilen 'atalar', manasında üç şekilde dile getirilir. Bunlardan bazıları nötr, bazıları ise olumlu ve olumsuz anlam taşımaktadır. (bkz. Döner-Menteş, 2022:175) Özellikle Hz. Muhammed'in tebliğini esas alacak olursak, O'nun kavminin tebliği reddetmesinin ardında yatan en güçlü etken, atalarından devrıldıkları geleneklere katı bir şekilde bağlılıklarına dair bu tutumları olmuştur.

H. İbrahim (as)

Tarih boyunca Allah tarafından insanları uyarmak için gönderilmiş pek çok peygamberin olduğu bilinmektedir. Kur'ân'da adı zikredilen 29 peygamber vardır. Bunların bir kısmına suhuf verilmiştir. Hz. Musa, Hz. Davud, Hz. İsa ve son olarak Hz. Muhammed'e de kitap gönderilmiştir. Kur'ân bütün peygamberlerin peygamber olarak aralarında hiçbir ayırım yapılmayacağını belirtmesine rağmen (Bakara 2/285) bazı peygamberlerin görev ve sorumlulukları bakımından diğerlerinden daha üst bir görev yüklendiklerini belirtir.

H. İbrahim gerek Tevrat ve İncil'de gerekse en son vahiy olan Kur'ân'da kendisinden geniş ölçüde bahsedilen peygamberlerden biridir. H. İbrahim, kendisine gönderilen suhuf ile kavmine doğru yolu göstermiştir. O'nun dini Kur'ân'da hanîf dini olarak tanımlanır. Bu din, Allah'ın birliğini esas alan katıksız tevhid akidesini içermektedir. H. İbrahim'in Yahudi ve Hristiyanlar açısından önemi, iki oğlundan biri olan İshak'tan kaynaklanmaktadır. Zira o gerek Yahudi gerekse Hristiyanlara gönderilen peygamberler silsilesinin atası konumundadır.

Kitab-ı Mukaddes'te İbrahim (as)

H. İbrahim(as), Avram/Abram/Abraham gibi değişik isimlerle anılır.⁹ Kitab-ı Mukaddes'te (Ahd-i Atık), Yaratılış/Tekvin, Mısır'dan Çıkış, Krallar, 1. Tarihler, Nehemya, Yeşaya, Hezekiel, Matta, Luka, Yuhanna, Elçilerin İşleri, Romalılar, Galyalılar, İbraniler, Yakub gibi 15 kitapta, 99 babta isim olarak zikredilir.

Kitab-ı Mukaddes incelendiğinde, H. İbrahim ile ilgili bilgilerin en kapsamlı hali Tekvîn/Yaradılış kitabında yer almaktadır. Diğer bütün kitaplardaki bilgiler genellikle Tekvîn bölümündeki bilgilere atıf şeklinde dile getirilmiştir.

Kitab-ı Mukaddes'in Tekvîn kitabındaki bilgilere göre, İbrahim'in adı Avram'dır. Mezopotamya bölgesinin Ur şehrinde, Terah'ın üç oğlundan biri olarak dünyaya geldiği belirtilmektedir. (Kitab-ı Mukaddes, Yaratılış 11:26) H. İbrahim'in babası Terah, Ur'dan Harran'a göç ederken oğullarıyla birlikte yola çıkar. Ancak Terah, Harran'da yaşamayı tercih eder ve orada hayatını kaybeder. (Kitab-ı Mukaddes, Yaratılış 11:32.) Tanrı, İbrahim'e Kenan Ülkesi'ne göç etmesini söyler ve İbrahim, bu emri

⁹ Bu isimlendirmeler hakkında bkz. Yaratılış, 11/26-17/5; Nehemya 9/7 ve 1. Tarihler'de 1/27 Avram (Abram), Ahd-i Atık'ın diğer yerlerinde Abraham (Abraham) olarak geçmektedir. (Harman, 'İbrahim' md., TDVYA, 2024.)

yerine getirir. Tanrı, İbrahim'e, onu büyük bir millet yapma vaadinde bulunur. (Kitab-ı Mukaddes, Yaratılış, 15:5) İbrahim'e ülkeyi dolaşmasını ve ona vaat edilmiş toprakları miras olarak alacağını bildirir. (Kitab-ı Mukaddes, Yaratılış, 11:1-9; 13:14) Sara'nın çocuksuzluğu nedeniyle Hacer, İbrahim'in karısı olur ve İsmail'i doğurur. (Kitab-ı Mukaddes, Yaratılış, 16:1-16) Ancak bu durum, eşi Sara/Saray'ın kıskançlığı nedeniyle ilerleyen zamanlarda aile içinde sorunlara neden olur. Tanrı, İbrahim'e kendisi ve soyuyla ilgili bir antlaşma yapar. Sara, Tanrı'nın vaadi üzerine yaşlılığına rağmen İshak'ı doğurur. Bu durum, başlangıçta Hacer ve Sara/Saray arasında bir gerginlik yaratır. Hacer ve oğlu İsmail, Sara'nın talebi üzerine İbrahim'in evinden çıkartılır. (Kitab-ı Mukaddes, Yaratılış, 16:6) Hacer ile İsmail belli bir süre Beer Şeva çölünde kalırlar. Hacer, oğlu İsmail'e verecek su kalmadığından ağlamaya başlar. Tanrı'nın meleği gökten, *"Korkma! Çünkü Tanrı çocuğun sesini duydu. Kalk, oğlunu kaldır, elini tut. Onu büyük bir ulus yapacağım."* diye seslenir. Sonra Hacer gözlerini açar ve bir kuyu görür. Gidip tulumu su ile doldurur. (Kitab-ı Mukaddes, Yaratılış, 21:17) Böylece İsmail susuzluktan kurtulur.

Başka bir bölümde de Tanrı, İbrahim'den İshak'ı kurban etmesini ister. İbrahim, Tanrı'ya olan sonsuz güveniyle bu zorlu sınavı geçer ve Tanrı, İshak'ın yerine bir koç sağlar. (Kitab-ı Mukaddes Yaratılış, 22/1-19. Kur'an-ı Kerim de kurban için seçilen İshak (as) değil İsmail'dir (as). bkz. es-Saffât 37/101-102.) Böylece İshak da ölümden son anda kurtulmuş olur. İshak ve İsmail, vahiy tarihi açısından önemli iki şahsiyettir. İsrailoğulları'nın peygamberleri İshak'ın, Hz. Muhammed de İsmail'in soyundan gelmiştir. Ancak Kitab-ı Mukaddes'i takip ettiğini söyleyen Yahudi ve Hristiyanlar bunu kabul etmezler. Yahudilere göre nübüvvet Malaki ile son bulmuştur. (Hasanov, 2014:693.; Aydın, 2012:199) Hristiyanlar ise İsa'dan (as) sonra nübüvvetin olmadığını savunurlar.

Hz. İbrahim, Kitab-ı Mukaddes'te de Kur'an'daki ifadelerle paralel olarak, İbrânîler'in atası, inananların babası ve Allah'ın dostu olarak takdim edilmektedir.¹⁰ İşaya, 41/8 ve II. Tarihler, 20/7'de, İbrâhim Allah'ın dostu olarak zikredilir. Keza bu da Kur'an'da zikredilen bir husustur. İsrâil, İbrâhim'in zürriyeti diye çağrılmaktadır. (Kitab-ı Mukaddes. İşaya: 41/8; Yeremya: 33/26; Mezmur: 105/6; II. Tarihler: 20/7) Ahd-i Atık yazarları çeşitli vesilelerle onu örnek bir şahsiyet olarak gösterirler; Yahve, "İbrâhim'in Allah'ı" diye tavsif edilir. (Harman, 'İbrahim' md., TDVA, 2024) Yahudiler Hz. İbrahim'e kan bağıyla, Hristiyanlar ise iman bağıyla bağlıdırlar. (Harman, 'İbrahim' md. TDVA, 2024.)

İncil'de Hz. İbrahim, Yuhanna bölümünde, Hz. İsa'yı öldürmeye yeltenenlere Hz. İsa'nın söylediği sözler, Hz. Muhammed ile kavmi arasındaki mücadeleyi hatırlatır mahiyettedir: *"İbrahim'in soyundan olduğunuzu biliyorum. Yine de beni öldürmek istiyorsunuz. Çünkü yüreğinizde sözüme yer vermiyorsunuz. Ben babamın yanında gördüklerimi söylüyorum, siz de babanızdan işittiklerinizi yapıyorsunuz."* Oradakiler: *"Bizim babamız İbrahîmdir"* diye karşılık verdiler. İsa (as): *"İbrahim'in çocukları olsaydınız İbrahim'in yaptıklarını yapardınız"* dedi. Ama şimdi beni Tanrı'dan işittiği gerçeği sizlere bildireni öldürmek istiyorsunuz. (Yani günahkâr babalarınızın sözlerini... İbrahim'in değil) (Kitab-ı Mukaddes. Yuhanna, 8:37-41; ayrıca bkz. Harman, TDVİA, 2024)

Hz. İbrahim'i gerek Eski Ahid (Ahd-i Atık) gerekse Yeni Ahid'deki (Ahd-i Cedid) bilgilere göre kıyas ettiğimizde şöyle bir sonuç ortaya çıkmaktadır: Eski Ahid'de Hz. İbrahim daha çok İsrailoğullarının atası olmasına vurgu yapılmakta, O'nun Rabb'e bağlılığı, samimiyeti, Rabb'in kendisine bahsettiği evladı ve vadettiği topraklar, Hz. İbrahim'in Rabb'in emriyle yaşadığı yerden başka bir yere göçü ve yolculuğuna yer verilmektedir. Yeni Ahid incelendiğinde ise, burada da keza, İsrailoğullarının atası olduğu vurgusunun yanı sıra, Hz. İsa'nın ahiret inancı açısından yerleştirilmesi ve ahlâkî yönden yozlaşan din adamlarına, Hz. Musa'nın öğretilerini hatırlatma ve öze dönüş yönündeki misyonuna uygun olarak, daha çok Hz. İbrahim'in bu ahlâkî yönüne vurgu yapıldığını görmekteyiz. Kur'an'da ise, bunlara paralel anlamlar bulunsa da orada daha geniş bir amaca yönelik bir ele alış söz konusudur. Kur'an'da Hz. İbrahim'in ata figürü, müşrik Arapları tevhid inancına yönlendirmek

¹⁰ Kitab-ı Mukaddes, Yaratılış, 11/26; Galatyalılar'a Mektup, 3/7-9; Yakub'un Mektubu, 2/23.; (bkz. Harman, 'İbrahim' md. 2024.)

maksadıyla kullanılmıştır. Ölülerin diriltilmesi, oğlu İsmail ile Kabe'yi inşa etmesi, duaları vb. tevhid inancını pekiştirici bazı unsurlar ele alınmıştır. (Bristow, 2021:159 vd.)

Kur'ân'da İbrahim (as)

Kur'ân, Hz. İbrahim'i ele alırken O'nun üstün vasıfları vurgulanır. Bununla birlikte, Kur'ân'daki Hz. İbrahim portresi, tevhid mesajının özel anlamına daha fazla vurgu yapan bir mahiyettedir. Bu noktada mesajın hem cahili Araplara hem de Ehl-i Kitab'a yönelik unsurları vardır.

Kur'ân'da İbrahim'in hayatı (as) Kitab-ı Mukaddes'teki gibi kronolojik olarak değil, değişik surelerde ilgili olan yerlerde bahsedilir. Ayrıca Kitab-ı Mukaddes'teki gibi hayatı hakkında detaylı bilgi verilmez. Verilen bilgilerin bir kısmı da Kitab-ı Mukaddes'teki bilgilerden farklıdır.

Kur'ân'da Hz. İbrahim hakkındaki bilgi 25 sûrede zikredilmiştir.¹¹ Kendisinden bahsedilen ayetlerde, O'na suhuf verildiği (A'lâ 87/19) Ulu'l-azm¹² peygamberlerden biri olduğu belirtilir.

Kur'ân'da Hz. İbrahim'in geçtiği bütün ayetleri göz önünde bulundurduğumuzda göze çarpan en önemli husus, Hz. Muhammed'in sürdürdüğü Tevhid ve ahiret odaklı akideyi benimsetme misyonunu güçlendirir bir mahiyette, bazı özel noktalara değinilmesi şeklinde ele alınmıştır. Hz. İbrahim'in en başta soyu, kendisine İsmail ve İshak'ın müjdelmesi, peygamberler silsilesinin bir halkası olması ve üstün ahlâkî meziyetlerinin yanı sıra O'nunla ilgili şu hususlara dikkat çekilmiştir: Başta babası olmak üzere müşrik kavminden olan bireylerle, şirk inançlarının yanlış olduğuna dair diyalogu, Meleklerin Lût'un (as) kavminin kötü ahlâkî fiilleri nedeniyle helak olacağını bildirmeleri gibi Kitab-ı Mukaddeste de kısmen değinilen hususlardır. Bunun yanı sıra, oğlu İsmail ile denenmeleri ve bu denemeden başarılı bir şekilde çıkmaları ve duaları gibi hususlara yer verilmektedir. (Bristow, 2021:160-171) Bu anlatımların hemen hepsi inancın yerleştirilmesi için özellikle seçilmiş örneklerdir.

Kur'an-ı Kerim'deki İbrahim anlatılarından yola çıkarak şöyle bir sonuca varmak mümkündür: Hz. Muhammed'in nebevi misyonunun ana hatları olan Tevhid, ahiret olguları, hac gibi dini ritüeller, Hz. İbrahim'in sınanması ve bu sınavdan samimiyeti ve Allah'a bağlılığı nedeniyle başarılı olarak çıkması, içtenliği gibi hususların hemen hepsi neredeyse Hz. Muhammed'in yerine getirmeye çalıştığı nübüvvet misyonunun birer numunesi şeklindedir. Ayrıca dikkat edildiğinde, Kur'an'ın asıl gayesinin kişiler olmadığı, asıl olanın verilmek istenen mesaj olduğunu destekleyen bir durum olarak, Kur'an'da Hz. İbrahim o kadar övgü ile bahsedilmiştir ki Hz. Muhammed o denli övülmemiştir. Bu da bizlere Kur'an'ın önemli bir stratejisini daha gözler önüne sermektedir: Bir dini tebliğ edenden daha fazla o dinin temellerinin kurucusu olanı ön plana çıkarmak, ona muhatap olan ve egosuna son derece düşkün olan bir topluluğa verilmiş açık bir mesaj niteliğini taşımaktadır. Keza, eğer Kur'an'da Hz. Muhammed bu denli övülseydi, Arap müşriklerince bu antipatik karşılanabilirdi. Nitekim, Hz. Muhammed'e olan itirazlarında, kavmiyetçilik saikiyle peygamberliğin kendi kabilelerine ait olması gerektiğine dair

¹¹ Hz. İbrahim'in adının geçtiği sureler şunlardır: Bakara, Âl-i İmrân, Nisâ, En'âm, Tevbe, Hud, Yusuf, İbrahim, Hicr, Nahl, Meryem, Enbiyâ, Hacc, Şuarâ, Ankebut, Ahzâb, Saffât, Sâd, Şurâ, Zuhurf, Zariyât, Necm, Hadid, Mumtehine, A'lâ

¹² **Ulu'l-azm:** Bakara suresi 253. Ayette yüce Allah bazı peygamberlerin fazilet yönünden daha üstün yaptığını belirtmektedir. Bu peygamberler: Hz. Muhammed, Hz. Nûh, Hz. Mûsâ, Hz. İbrahim ve Hz. İsâ'dır. Kronolojik sırayla yazalım Bu peygamberlerden başka peygamberlerin de ulû'l-azm olduğuna dair görüşler de vardır.

Ulu'l-Azm, tebliğ vazifesini yürütürken peygamberlerin cehd ve sebat göstermedikleri ve asla vazifelerinden ödün vermedikleri için bu ifade onlar için kullanılmıştır. Peygamberlere hastır. Kur'ân'da En'âm süresi 34. Ayette bununla ilgili olarak şöyle buyrulmuştur: *"And olsun ki senden önceki peygamberler de yalanlanmıştı. Fakat onlar yalancılıkla itham edilmelerine ve eziyete maruz kalmalarına rağmen sabrettiler sonunda yardımımız onlara yetti. Allah'ın sözlerini değiştirebilecek kimse yoktur. Muhakkak ki peygamberlerin haberlerinden bazıları sana da geldi."*

Ulu'l-Azm ifadesi sadece Ahkâf suresi 35. Ayette geçmektedir: *"Azim ve kararlılık sahibi peygamberlerin sabrettikleri gibi sen de sabret. Onlar için de acele etme. Başlarına geleceği daha önce söylenen şeyleri gördüklerinde sanki gündüzün kısa bir süreni yaşamış gibi olacaklar. Tebliğ konusu işte budur; hiç günaha sapanlardan başkası helak edilir mi?"*

Bu ayetin yorumunda, Kurtubî ve Fahrüddin er-Razi gibi müfessirler, bütün peygamberlerin azim ve kararlılık sahibi olduklarını, Hz. Muhammed'in de azim ve kararlılığa davet edildiği belirtilmiştir. Yoksa bazı peygamberlerin bu kapsamın dışında tutulmadığını beyan etmişlerdir. (bkz. Kurtubî, 2006: 19/234; Karaman vd., 2017:5/42).

çıkışları olmuştu. Hz. İbrahim'in ön plana çıkarılması bir bakıma onların itirazlarını boşa çıkarmış olmaktadır. Böylece Kur'an'ın vermek istediği temel mesaj, dinin tebliğcisi olarak, önemli olan Hz. Muhammed'in şahsiyeti değil, O'nun kendilerine getirmiş olduğu vahiy ve içeriğidir. Nitekim, Kur'an'da Hz. Muhammed ele alınırken, O'nun bir tebliğciden fazlası olmadığı, onlar gibi bir beşer olduğu, gaybi konuları kendileri gibi bilmediği gibi hususlar sıklıkla dile getirilmektedir. Bu anlatımlardan, Hz. Muhammed'in Allah katında hiçbir değerinin olmadığı anlamı çıkarılmamalıdır. O'nun Allah katındaki değer ve kıymet çok ayrı bir konudur.

Tevhid Akîdesinin Sembolü Olarak İbrahim (as)

Kur'an'da tarih ve coğrafya ile ilgili anlatılanlar; sanki tüm olaylar bir şekilde Hicaz bölgesinde yaşayan Kureyş kabilesi ilgilidir. Zaman ise birkaç geçmiş medeniyet ile ilgili ifadeler hariç, tamamıyla bu kabile etrafında geçen zamandır. Kısacası Kur'an neredeyse bütünüyle bu mekân ve zamanı ele almaktadır. Burada Hz. İbrahim, kadim zamanın içinde bir meşale vazifesi görerek, tabiri caiz ise Hz. Muhammed'e kadar olan dönemi aydınlatmakta insanlığa yol göstermektedir. Uzun bir zaman sonra bu bölgede doğan torunlarından Hz. Muhammed ise bundan sonraki insanlığın yolunu aydınlatan en müşahhas semboldür.

Kur'an'da Hz. İbrahim örnek bir şahsiyettir. Ayetler incelendiğinde O'nun temel olarak dört yönden Kur'an'ın muhatapları olan Mekkeli müşriklere ve Ehl-i Kitab'a örnek olarak gösterilmektedir. Bu dört özellik, insanoğlunun hayatını çepeçevre kuşatacak kadar geniş bir boyutta örneklik teşkil edecek ilkeler barındırmaktadır:

1. O bütün insani erdemleri kendinde taşıyan biridir: Merhametli, yumuşak huylu, müsamahakâr, içli, içten, sabırlı ve cömert biridir. Bu yönlerinin hepsi, o günkü çöl Arabında olmayan hasletlerdi. Onların çoğu gaddar, merhametsiz, bencil, şehvetperest ve zevkine düşkün kimselerdi. Toplumda üst tabakayı oluşturanlar zengin şımarık tiplerdi. Yardıma muhtaç kimselere yardım etmek bir tarafa, böyle bir işe yeltenenleri bile engellenmekteydi. Hz. İbrahim ile aralarındaki tek ortak nokta cömertliktir. Cahili Araplarda cömertlik üstün bir meziyetti. Fakat bu cömertlik, kabilede itibar görme, şan ve şöhret amaçlıydı. Yoksa evrensel insani bir erdem ve güzel ahlâkın bir gereği olarak değildi. Tamamen gösteriş yapmak amacını gütmekteydi.

2. Hz. İbrahim'in toplumunun lideri olması: O kendi toplumunun hem dini lideri hem de babası konumundadır. İnancı uğruna uzak diyarlardan Hicaz bölgesine gelmiş ve Allah tarafından kendisine peygamberlik vazifesi yüklenmiştir. Büyük oğlu İsmail ile Kâbe'nin duvarlarını yükselterek burayı tevhid akidesinin bir merkezi yapmışlardır. İbrahim, inancı uğruna babasını ve bütün kavmini karşısına almaktan bir an bile tereddüt etmemiş büyük bir cesaretle onların putlarını kırmıştır. Bu nedenle kendisi için, "İbrahim tek başına bir ümmettir." denilmektedir.

3. Hz. İbrahim'in bütün yaşantısı Allah'a ibadetle içi içedir: Hac ibadeti başta olmak üzere bütün hayatı Allah'a adanmış bir kişiliktir. Şu duası bile bütün hayatının Allah için olduğunu bizlere göstermeye yeter: "De ki: "Benim namazım, (her türlü) ibadetim, hayatım ve ölümüm, hepsi âlemlerin rabbi olan Allah içindir." (En'âm 6/165)

4. Hz. İbrahim'in en önemli örneği inanç yönündendir: O'nun bütün hayatı neredeyse tevhid akidesini adım adım Müşrik Araplara ve Ehl-i Kitab'a göstermek için seçilmiştir. Tabiri caiz ise Hz. İbrahim ameli öğretim ve eğitime dayalı Kur'an metodunun baş kahramanı ve öğretmenidir. Kimi yerde, göklere ve yere bakarak Allah'ı bulmaya çalışan biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Sonuçta, "Gecenin karanlığı onu kaplayınca bir yıldız gördü. "Rabbim budur" dedi. Yıldız batınca da "Batanları sevmem", diyerek gerçek ma'budu bulmuştur. Kimi yerde, İslam dininin en önemli şiarlarından olan Kâbe'nin duvarlarını gökyüzüne doğru yükselten bir muvahhiddir. Onu bazen, içli bir şekilde Allah'a yalvarırken görürüz: "İçim sükûnete ersin diye bana ölümleri nasıl dirilttiğini göster..." O, bir öğrenci kisvesine bürünerek bizlere ölümden sonra haşrin nasıl gerçekleşeceğini öğretir.

Sonuç

Hız. İbrahim'in bütün örnek mücadelesini ve inancı yayma serüvenini bir kenara bıraksak bile, her şeyden önce O bütün Arapların ve Kur'an'ın indiğı dönemde, yörede bulunan Ehl-i Kitabın tabii atasıdır. Bu doğal durum tek başına müşrik Araplar açısından ibretlik ve can alıcı bir noktadır. Zira, Hız. Muhammed onların huzurunda ne zaman tebliğde bulunsa, hep bir ağızdan, *'biz atalarımızdan başka birinin yolunu izlemeyiz'* diyerek itiraz ediyorlardı. İşte İbrahim (as) gerçek anlamda onların atasıdır ve hiç de zannettikleri gibi birisi değildir. O ne müşrik bir putperest ne de Yahudi ve Hristiyanların iddia ettikleri gibi kendilerinden birisidir. Yani onların inançlarını taşımamaktadır. Diğer bir husus, müşrik Araplar Allah'ı çok uzakta telakki ediyor, bu nedenle de putları aracılar kılıyorlardı. Oysa İbrahim (as)'ın şahsında bu kuruntular yerle bir edilmiştir: Zira O, sırf göklere ve yere, güneşe ve aya bakarak bir bakıma müşahade edilebilen alemdeki delillerden/ayetlerden yola çıkarak Allah'ı bulabilmiştir. Bu yönüyle Kur'an, müşrik Araplara, etraflarını çepeçevre saran tabiata başka bir gözle bakmaları gerektiğini göstermesinin yanında, şu mesajı da vermiştir: Allah zaman ve mekândan münezzehtir. O'nun ilah olmak ve insanlara rızık vermek için herhangi bir mekânda bulunmasına gerek yoktur. O her yerde rezzâk, her yerde muîn, her yerde Rahman ve Rahîm'dir. Üstelik kullarından uzakta değil, tam tersine onların şah damarları kadar onlara yakındır. İbrahim'in (as) şahsında Hız. Muhammed'in muhatabı olan topluluk adım adım tevhid inancına doğru bu yöntemle yönlendirilmiştir. Kur'an'ın bütün bu örneklemeleri Tevhid akidesini pekiştirmek ve bu konuda gerek cahili Arapların gerekse Ehl-i Kitabın zihnindeki sorunlu İbrahim imajını ortadan kaldırmaya yönelik adımlar olarak değerlendirilebilir.

Son peygamber Hız. Muhammed'in tebliğinde Hız. İbrahim figürünün bu kadar yoğun bir şekilde ele alınması anlamlıdır ve davasını destekleyici bir faktördür. Hız. Peygamber'in (sav) ömrünün sadece üçte biri gibi bir sürede, koskoca Hicaz bölgesinde yaşayan ve son derece zor hayat şartlarında ikna edilmesi zor bir karaktere sahip tutucu bir topluluğı güç de olsa tevhid inancına dahil etmeyi başarmıştır. Bu tamamen Hız. Muhammed'in sabırlı ve özverili gayretlerinin ve O'na rehberlik eden Kur'an'ın üstün stratejisinin bir sonucudur.

Beyan ve Açıklamalar (Disclosure Statements)

1. Araştırmacıların katkı oranı beyanı / Contribution rate statement of researchers: Birinci yazar /First author % 100.
2. Yazar tarafından herhangi bir çıkar çatışması beyan edilmemiştir (No potential conflict of interest was reported by the author).
3. Etik Beyan / Ethical Statement: Bu çalışma, insanlar ve hayvanlar üzerinde veri toplanmasına dayanmadığından etik kurul onayı gerektirmemektedir.
4. Çalışma araştırma makalesidir.

Kaynakça

- Arslan, İ. (2018). Hz. Peygamber'e Atılan İftiralar: Ğaranik Olayı. *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 11(56), 885-904.
- Atalay, O. (2010). Cahiliyye döneminde putlar ve putçuluk, *İslami İlimler Dergisi*, 5(1).
- Aydın, M. (2012) *Dinler tarihi*, Konya: Litera Türk Yayınları.
- Bristow, G., (2021) *Hani İbrahim...* Ankara: Eski Yeni Yayınları.
- Döner, E.-Menteş, S. (2022). Atalar Dini (Mısır Kültürü, Hz. Musa ve İsrailoğulları Örneği), *Çukurova Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 30, 173-200.
- Eliade, M. (1990). *Dinin anlamı ve sosyal fonksiyonu*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- El-Buhârî, (2002). *Sahîhu 'l-Buhârî*. Dimaşk: Dâru İbn Kesîr.
- El-Fîruzâbâdî, (1979). *El-Kâmûsu 'l-Muhît*, Mısır: el-Hey'etu'l-Mısriyyetu'l-Âmme li'l-Kitâb.
- Gölcük, Ş., (2011). *Kur'an ve Mekke*, İstanbul: İz Yayıncılık.
- Güler, İ. (1994). *Kutsallık ve dinî metinlerin dogmalaştırılması*, Ankara: Bilgi Vakfı Yayınları.
- Hasan, H. İ. *Târîhu 'l-İslâm*, (1996), Kahire: Dâru'n-Nahdati'l-Mısriyye.
- Hasanov, E., (2014). Yahudilikte Peygamberlik ve Peygamberler. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 3, (4), 666-695.
- İbnu İshak, (2004). Beyrut: *es-Sîretu 'n-Nebeviyye*, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye
- İbnu Manzûr, :(ty). *Lisânu 'l-Arab*, Kahire: Dâru'l-Meârif.
- Erdoğan, M. (2004) “*Muhafazakarlık: Ana Temalar*” *Liberal Dergisi (Aralık)*.
- El-İsfahânî, (ty). *el-Müfredât fî Ğarîbi 'l-Kur'an*, Beyrut: Dâru'l-Fiker.
- İzutsu, T., (1975) *Kur'an'da Allah ve İnsan*, Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Karaman, H. vd. (2017), *DİBY Kur'an Yolu Meâl ve Tefsiri*, Ankara: DİBY.
- Karslı, İ. H., (2010). Kur'an'da Yahudi din adamlığı -Yahudi geleneğiyle mukayeseli bir çalışma. *Milel ve Nihal İnanç, Kültür ve Mitoloji Araştırmaları Dergisi*, 7(1), 61-93.
- El-Kelbî, (1924), *Kitâbu 'l-Esnâm*, Kahire: Matbaatu Dâri'l-Kutub el-Mısriyye.
- El-Kurtûbî, (2006), *el-Câmi'u 'l-Ahkâmi 'l-Kur'an*, Beyrut: Muesseetu'r-Risâle, Beyrut.
- Kutub, S., (2003), *Fî Zilâli 'l-Kur'an*, Kahire: Dâru's-Şurûk.
- Lane, E. W., (1863), *An Arabic-English Lexicon*, London: Williams and Norgate.
- Lang, A., (1909), *The Making of Religion*, Bombay, Newyork and Calcuta: Longsman and Green.
- El-Mesudî, (2005), *Murucu 'z-Zeheb*. (Beyrut: Mektebetu'l-Asriyye.
- Özsoy, Ö. & Güler, İ., (2017) *Konularına göre Kur'an (Sistematik Kur'an Fihristi)*. Ankara: Fecr Yayınları.
- Söylemez, M., (2016). *Kur'an'daki hanifler ve Nasârâ üzerine araştırmalar*. Ankara: Eskiyen Yayınları.
- Öztürk, Y. N., (1998), *Kur'an'ın ana konuları*, İstanbul: Yeni Boyut Yayınları.
- Vatandaş, C., (2012), *Hz. Muhammed'in hayatı ve İslam daveti*. İstanbul: Pınar Yayınları.

İnternet Kaynakları

Batuk, C., *Atalar Kültü*, (2024), Tübitak Ansiklopedisi, 15.06.2024 tarihinde (https://ansiklopedi.tubitak.gov.tr/ansiklopedi/atalar_kultu#:~:text=Ba%C5%9Fta%20siyasal%20liderler%20olmak%20%C3%BCzere,tazim%20ve%20korkuyu%20ifade%20eder) sitesinden alındı.

Harman, Ö. F., Tdvya, (2024), *İbrahim Peygamber*, 15.06.2024 tarihinde <https://islamansiklopedisi.org.tr/ibrahim--peygamber#1>. sitesinden alındı.

Tüccar, Z., (2024), *Ümeyye b. Ebi's-Salt*, TDVA 16.03.2024 tarihinde <https://islamansiklopedisi.org.tr/umeyye-b-ebus-salt> sitesinden alındı.

Extended Summary:

The belief of monotheism is the main character of the Quran. When the entire Quran is considered, it is clearly seen that the belief in monotheism has never been compromised. Its opposite, the belief and thought of polytheism, is openly discussed in many verses; on the one hand, its simplicity, vulgarity and how great a crime it is in the sight of Allah are discussed and criticized, and on the other hand, the magnitude of the crime committed by people who follow this belief system and the punishment they will face in the hereafter are discussed and those who have polytheistic thoughts and beliefs are warned. Thus, both the belief of monotheism and polytheism have been compared in terms of the hereafter in the eyes of those who believe in them and practice them, and it has been revealed how great an evil polytheism is. The belief of monotheism is based on the principle of the ‘oneness’ of Allah in terms of both numerical and uniqueness. Within this fundamental framework, it is emphasized that Allah created all existence from nothing, that He is the one and only supreme being who gives meaning to everything. He is the Outward and the Inward; He knows everything and creates existence according to this knowledge and ensures their continuation in accordance with a subtle purpose/wisdom. Without Him, there is no meaning or existence in existence. Allah is aware of every event that occurs in nature and the state of existence. He does not sleep, doze or fall into heedlessness even for a moment. The continuation of the existence of all living or non-living beings depends on Him. He does not need anyone; everything needs Him. He does what He wills when He wills; “When He wills a thing, His command is only to say to it, ‘Be!’ and it is.” (Yasîn 36/8) Allah does all of this on His own, without anyone’s help. In order for the order in the universe to continue, beings and events must be created and managed by a single source. For if it were not so, there would be chaos and confusion in the heavens and the earth: “If there were any gods in the heavens and the earth other than Allah, then surely both would be corrupted. So, far above all that they attribute is Allah, the Lord of the Throne.” (Anbiya 21/22). The creed of monotheism and a moral social order based on it have been the main theme of all revelations sent down throughout history. All prophets have tried to make people adopt this belief and purpose. The fundamental duty of all prophets has been to realize this purpose. The fact that Hz. Ibrahim is shown as an example in terms of making people adopt the creed of monotheism is of great importance in terms of the Quran, which was sent to Hz. Muhammad and is the last address of Allah to people. Abraham (pbuh), who is shown in the Quran in a very superior position among people who wholeheartedly believe in the creed of monotheism, is presented as an exemplary figure in his own right for the Arab polytheists and the followers of the ancient revelation who were living around the time the Quran was revealed and who are defined by the Quran as the People of the Book. The fact that Hz. Abraham constitutes an exemplary figure for the Arab polytheists is related to the fact that they maintained the religion of Abraham, the Hanif, and claimed to be devoted to it. The belief that they thought they

maintained actually meant nothing more than their attachment to the cult of their ancestors. However, the Quran, by referring to the falsity of the belief in polytheism, uses comparison in order to reveal the error they fell into when they truly got to know their ancestor Abraham by emphasizing that he held the belief in monotheism, which is the exact opposite of the belief in polytheism they currently hold. The aspect that gained importance in the eyes of the People of the Book is that Hz. Abraham... Abraham, as they imagined and according to their distorted religion and with their wrong obsessions, was a completely different person. The Quran uses the concept of ‘hanif’ while giving Hz. Abraham (pbuh) a completely different identity and definition. The concept of hanif as it is discussed in the Quran is completely independent of its historical context. With this concept, the Quran emphasizes that Hz. Abraham was someone who had assimilated to the pure creed of monotheism. However, it has a historical meaning that was formed in the minds of the Arabs and the People of the Book conjuncturely. The Quran pointed out a very important point when addressing both communities: It said that Muhammad (pbuh), who instilled in them a new religion, had a belief just like Hz. Abraham, and that those who placed him in a respectable place but evaluated him from the wrong perspective instead of the one he should have, Hz. It aims to establish the idea and belief that if they believe in the religion brought by Muhammad, then only then will Allah be pleased.